

Slater, D. (2002) *Trajectories of Development Theory: Capitalism, Socialism, and Beyond*.
In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds.) *Geographies of Global Change. Remapping the World*. 2nd. ed. Blackwell, Oxford, str. 88-99.

Klíčová slova:

geopolitika, rozvojové teorie, modernizační teorie, marxismus, neomarxismus, neoliberalismus, westernizace, Západ vs. Nezápad

Obsah:

Článek *Dráhy rozvojové teorie: kapitalismus, socialismus a další* popisuje vliv jednotlivých rozvojových modernizačních teorií na rozvoj světa a utváření specifických globálních vztahů.

V úvodu autor poukazuje na současnou situaci ve světě, kdy se pro charakteristiku období často užívá předpony „post“ (postkolonialismus, postmodernismus, atd.), což může vyvolat pocity jakéhosi „konce dějin“. Na druhou stranu se ale můžeme setkat s odlišnými názory, jež poukazují na nové začátky, vycházející z pojmů jako nový věk demokracie, nová globalizace v lidských vztazích apod. Zároveň s tím je současná scéna charakterizována neustálou snahou o šíření ortodoxního Západního způsobu rozvoje, jež se ale v poslední době stává terčem silící kritiky, a také snahou o obnovu vztahů mezi Severem a Jihem. Autor se též snaží upozornit na důležitost geopolitiky názorů (politika paměti vs. politika zapomínání).

V části nazvané *Rozvinout a vládnout: Západní projekt* („*Develop and Rule: A Western project*“) se Slater snaží ve stručnosti popsat smýšlení Anglosasů, jejich postoje na světový rozvoj. Již od 50. let 19. stol. se považují za nadřazený a nejvíce civilizovaný národ, který je předurčen přenést své hodnoty do celého světa (viz „*Manifest Destiny*“). Snaha modernizovat a civilizovat ostatní národy zapříčinila množství okupací (viz Haiti, Dominikánská republika, Kuba, aj.). Tyto intervence USA (modernizace zemědělství, vzdělávání, vytvoření policie, budování průmyslových závodů, zavedení právních a trestních reforem, atd.), ospravedlňované jako součást širšího, osudem určeného poslání a nesoucí s sebou množství hmotného i nehmotného kapitálu, však vyvolali vlnu nacionalismu v daných zemích a neobešli se bez vojenských konfliktů.

Po 2. světové válce se rozvíjeli nové teoretické směry šíření západních hodnot. Teorie „modernizační“ byla založena na nekritickém pohledu na západ, perspektivě nezápadních společností, ignorující vlastní historii a hodnotící jejich úroveň podle stupně „*westernizace*“ a interpretaci sporu mezi „Západem“ a „Nezápadem“, založené na předpokladu, že se „Nezápad“ může rozvíjet pouze ve spolupráci se „Západem“. První období modernizační teorie trvalo do poloviny 60. let 20. stol. a je pro něj charakteristický optimistický pohled na modernizaci a přesvědčení o jejím prospěchu a úspěchu. Druhá fáze však přináší výrazné polevení této víry, související mj. s válkou ve Vietnamu. Dalším teoretickým směrem byl neoliberalismus, který přikládá velký důraz otevřenosti ekonomik, soukromému vlastnictví, omezení vlivu státu a síle tržních principů.

V kapitole *Ústup marxistické výzvy* („*The Waning of the Marxist Challenge*“) autor rozebírá zcela odlišné teorie marxistické a nemarxistické, objevující se zejména od 60. let 20. století. Ty považují kapitalismus za nespravedlivý systém, jež by měl být nahrazen socialismem. Jejich současný ústup je podle Slatera ovlivněn třemi zásadními faktory: 1) Ekonomika je základem pro utváření sociálních i politických změn. 2) Základem sociálních

a politických změn jsou třídy, jejich utváření však nepopisují. 3) Předpokládají existenci dělnické třídy, která je nositelem revoluce proti kapitalismu. Iniciátory revoluce však obvykle byli lidé s odlišnými názory a postoji.

Poslední část textu nazvaná *Rozvoj a geopolitika vědění* („*Development and the Geopolitics of Knowledge*“) se zabývá novými proudy a názory v rozvojových teoriích, které se stále více zaměřují na ochranu místních kultur. Objevuje se i otázka environmentální problematiky, genderu, apod. Vzhledem ke globalizaci vztahů je třeba dialogu mezi „*Severem*“ a „*Jihem*“, otevření nových témat a učení se navzájem jeden od druhého. K tomu je třeba, aby byl „*Sever*“ ochoten své sebereflexe, přeměny a otevření se zbytku světa.

Komentář:

D. Slater se ve svém článku snaží přiblížit čtenáři dvě zásadní rozvojové teorie – západní a marxistickou. Jeho postoj je podle mne velice neutrální, na rozdíl od mnoha jiných se nesnaží o vyzdvižení pozitiv jedné na úkor druhé, a staví se k oběma kriticky. Poukazuje na jejich zásadní odlišnost v hodnotovém měřítku a hlavní nedostatky. Vše dokumentuje na konkrétních přímých důkazech z minulosti. Pro současného nezainteresovaného čtenáře tak přináší nový neotřelý pohled na tyto teorie, především pak na rozvojovou teorii „západní“, která je v současnosti dominantní. Její nepřímou kritikou, demonstrovanou především počínáním USA v Latinské Americe i jiných částech světa, poukazuje na nedostatky teorie, plynoucí z její podstaty (Západ je „tím správným“ a ostatním prospěje, když jim vnutíme naše hodnoty a zvyky), a potřebu změny či úpravy celého systému.

Z článku mám pocit, že autor nepřímo nesouhlasí s vývojem posledních let, kdy určující roli ve světě mají západní vize vývoje, a příklady z historie mu slouží jako dobrý argumentační základ pro jeho názor.

Můj názor na věc je v tomto směru podobný. Sebereflexe „Severu“, o které se Slater zmiňuje a k níž nabádá je nutným krokem ke změně neuspokojivé situace v zemích Třetího světa. Je třeba, aby si bohaté státy uvědomili, že za jejich ekonomický rozvoj platí ty chudé vysokou daň v podobě surovinového vykořisťování, apod. Stejně tak je třeba si přiznat, že bohaté státy se do současné pozice dostali dlouhodobým vývojem a nepřímo za přispění států, které v současnosti díky tomu strádají. I proto je podle mě nerozumné aplikování tržních principů do jejich nekonkurenceschopných ekonomik. Bohužel se zdá, že současná situace vyspělým státům vyhovuje a převzetí zodpovědnosti za současný neuspokojivý stav a následná náprava není v zájmu západních vůdců.

Bunyard, P. (1997) *Tehri: a catastrophic dam in the Himalayas*. In Rahnama, M., Bawtree, V. (eds.) *The post-development reader*. Zed Books, London & New Jersey, str. 256-262.

Klíčová slova:

Tehri, přehrada, Sunderlal Bahuguna, zavlažování, degradace životního prostředí, deforestrace, enviromentální terorismus

Obsah:

Článek *Tehri: katastrofická přehrada v Himálajích* popisuje problematiku výstavby obrovské přehrady Tehri v Indii, ležící na řece Bhagirathi. Ta by se měla stát jednou z největších v Asii a její výstavba by donutila vystěhovat se zhruba 85 tis. tamních obyvatel z 23 okolních obcí. *Peter Bunyard* se v textu zamýšlí nad jejím skutečným významem pro danou oblast a místní obyvatelstvo. Upozorňuje na negativa potenciální výstavby této megalomanské nádrže a zkoumá, komu bude její výstavba opravdovým přínosem.

Hlavními argumenty obhájců výstavby jsou výroba elektrické energie, ochrana před potenciálními záplavami a vytvoření velké zásobárny vody pro zavlažování okolních oblastí (popř. pitné vody). Vystěhování domorodého obyvatelstva a určitou enviromentální degradaci prostředí vnímají jako nutná opatření. *Bunyard* se staví na stranu dotčeného obyvatelstva, které s výstavbou nesouhlasí. Poukazuje, že již v minulosti zde došlo k významné deforestaci, která vyvolala nerovnováhu průtoků a donutila muže z místních osad hledat si práci v městech. To mělo za následek, že se o tvrdou zemědělskou práci museli postarat ženy. Proto jsou to dnes právě ony, které bojují proti výstavbě přehrady *Tehri*. Dalšími argumenty odpůrců *Tehri* jsou nadprůměrné množství nehod na indických přehradách a nižší přirozený přírůstek obyvatelstva v dotčených komunitách. Ideálním řešením je pro tuto skupinu lidí regenerace degradované krajiny - opětovné zalesnění svahů, které by obnovilo přirozený oběh vody v oblasti.

Závěrečná část textu se zabývá situací ohledně výstavby přehrady po šesti letech od zveřejnění článku, tedy v roce 1997. Silné zemětřesení, protesty domorodého obyvatelstva a aktivity *Sunderlala Bahuguna* (opakované hladovky) vyvolali zvýšený zájem veřejnosti o tuto problematiku a dočasné pozastavení výstavby, avšak lobby vlivných a mocných a dosud vynaložené peníze zřejmě nedovolí odpůrcům přehrady výstavbu ohrozit.

Komentář:

Autor článku, stavící se jednoznačně na stranu odpůrců přehrady, se podle mě primárně snaží poukázat na marný boj masy obyvatel proti skupině mocných. Myslím si, že je smutné, že o osudech tisíců lidí rozhodují lobby a politika, vezmeme-li v potaz fakt, že jejich jediným záměrem je v podstatě ochrana vlastního domova a životního prostředí a zachování jim vlastního, enviromentálně šetrného a pro krajinu nenáročného způsobu života. Autorův pohled na problematiku je velice jednostranný, proto je obtížné tuto konkrétní situaci v Indii hodnotit a vytvořit si na ni vlastní názor. Potřeba zdroje vody pro Delhi je jistě silným argumentem, ale nemohu souhlasit s tím, že její zajištění proběhne na úkor jiných „bezbranných“ lidí a navíc bude doprovázeno značnou degradací cenných krajinných celků. Hlavní otázkou tedy zůstává, jestli je realizace přehrady opravdu jediným nevyhnutelným řešením (článek mě nepřesvědčil o tom, že to tak není, ale pokud ano, byla by výstavba z mého pohledu omluvitelná), které z ekonomického hlediska přinese prospěch i obyčejným lidem, nebo zda je výsledkem snahy několika mocných jedinců či institucí o vlastní sebeobohacení.

Chapman, G. P.(2002) *The Green Revolution*. In Desai, V., Potter, B. (eds.) *The Companion o Development Studies*. London: Arnold, s. 155-159.

Klíčová slova:

Zemědělství, hlad, potraviny, zelená revoluce, malthusiánství, Norman Borlaug,

Obsah:

V úvodě článku autor připomíná neuspokojivý populační vývoj před zhruba 200 lety, kdy, přes exponenciální růst obyvatel, nedocházelo k výraznému nárůstu produkce potravin, na což upozorňoval především Thomas Malthus a nabádal k zavedení konkrétních opatření, jež by očekávanou krizi odvrátili (→ *malthusiánství*). I přes exponenciální růst populace v následujícím období však lze říci, že se lidé neustále stravují lépe a lépe a dožívají se delšího věku. Chapman se proto pokouší osvětlit důvody tohoto vývoje. Jsou to trvalý nárůst rozlohy zemědělských ploch a také výrazné zvýšení produktivity v zemědělství (označované též jako „*zelená revoluce*“).

Dále se článek zabývá způsobem, jakým se snažili s problematikou potenciálního nedostatku potravin, vyrovnat obě strany v době studené války – kapitalisté i socialisté. Zatímco socialisté věřili v úspěch kolektivního zemědělství, „západní“ státy usilovali o růst intenzity produkce investováním do vývoje nových technologií a postupů. Zmíněno je jméno Normana Borlauga, významného vědce v oblasti vývoje nových odrůd rostlin. Podrobněji je popisován vývoj zelené revoluce a její pozitiva (nové odrůdy rostlin s požadovanými vlastnostmi → zvýšená produkce) a negativa (vyšší nároky na dostatek vody, malá rozmanitost odrůd a větší náchylnost k nemocem a škůdcům → hrozba neúrodu, vysoké náklady na ošetřování → za výstižnější označení považuje „*zemědělství s vysokými vstupy*“).

Přes nesporný úspěch ve zvýšené produkci s sebou zelená revoluce nese i řadu sociálních a enviromentálních dopadů, kterým se věnuje druhá část textu. Je zřejmé, že náklady na nové technologie byly menším problémem pro větší a bohatší farmy, jež snadněji aplikovali nové postupy, zatímco menší producenti strádali stagnující produkcí. Na druhou stranu s rostoucí bohatství venkova přináší nové příležitosti a proto jsou sociální efekty zelené revoluce hodnoceny jako neutrální. Z enviromentálního hlediska přináší nové postupy a technologie množství negativ (ztrát původních odrůd, návyk některých půd na umělá hnojiva, trvalé užívání pesticidů, sníženou produkci slámy, stoupání hladiny vody, způsobující v některých případech zasolení půd).

Závěrem autor nabádá k hledání nového, sociálně spravedlivějšího a enviromentálně šetrnějšího, způsobu zemědělství („*s malými vstupními náklady*“), které by bylo v určitých aspektech podobné organickému zemědělství západních zemí. Naději představují geneticky upravené plodiny. Také poukazuje na africký kontinent, který zelená revoluce dosud minula a varuje před faktem, že zatímco populační růst nadále pokračuje, kultivace nových půd již není možná. Proto ani dnes nelze malthusiánské hrozby opomíjet...

Komentář:

Článek se podrobně zabývá vývojem zemědělství v posledních 200 letech. Podle mně má autor neutrální pohled a působí jako nezaujatý pozorovatel. Obecný vývoj doplňuje o konkrétní příklady a statistické údaje, které text výrazně oživují a dodávají mu věrohodnost. Oceňuji, že zde autor na jednu stranu poukazuje na fakt, že zelená revoluce ve většině částí světa odvrátila hrozby hladomorů, ale na druhou stranu podrobně a srozumitelně vysvětluje a popisuje záporné stránky tohoto fenoménu. Z jeho slov cítím obavy ze současného systému produkce potravin a jeho neudržitelnosti a snahu o změnu situace.

Pool-Kavana, H. (2006) 12 Myths About Hunger. Institute for Food and Development Policy Backgrounder Summer 2006, Vol. 12 No. 2. Dostupné elektronicky z <http://www.foodfirst.org/ode/1480>.

Klíčová slova:

hlad, chudoba, potraviny, zelená revoluce,

Obsah:

Článek *12 mýtů o hladu* („12 Myths About Hunger“) čtivou a zajímavou formou popisuje dvanáct, podle autora zásadních a společností často přijímaných, nepravd, které mají za následek, že jsou lidé mylně informováni o problému hladu ve světě. Osvobozením sebe sama od těchto mýtů můžeme pochopit důvody problematiky hladovění a zjistit, jak můžeme přispět k jeho ukončení.

Není pravdou, že by svět jako celek trpěl nedostatkem potravin. Problém tkví v jejich nesprávném přerozdělení. Dokonce i většina „hladovějících“ zemí má v současnosti dostatek potravin k nasycení všech svých občanů. Autor odmítá názory, že by za světový problém hladu mohly rozmary přírody či přebytek lidí. Nesouhlasí s tvrzeními, že z jejich chudoby profitují bohaté státy, že výraznější pomoc USA či jiných vyspělých států bude pomáhat hladovým, že jsou potřebné velké farmy, nebo že by zvýšená produkce potravin nutně způsobila degradaci životního prostředí. Odmítá, že by volný trh a volný obchod mohli vést k ukončení tohoto problému, naopak v určitém pohledu dokonce přispívají k jeho prohlubování. Zajímavé je tvrzení, že množství lidí je příliš hladových na to, aby bojovali za svá práva.

Komentář:

Podle mě článek velice zajímavou a netypickou formou upozorňuje na kritickou situaci v mnoha chudých zemích, kde dnes a denně umírá na následky podvýživy tisíce lidí. Názory autora jsou v některých místech diskutabilní, ale ve většině případů dobře opodstatněné a odůvodněné. V některých případech mě osobně však nepřesvědčil a s jeho výroky se nemohu ztotožnit. Konkrétně se jedná o mýtus 10, kde tvrdí, že větší pomoc USA (či jiných vyspělých států) nemůže problematiku odstranit, pouze neúmyslně posiluje tamní elity a jejich vliv. Pomoc je podle mě zcela nutná, jen je potřeba např. vytvořit kontrolující mechanismy, které by zajišťovali, že finanční a hmotná pomoc bude opravdu doručena potřebným.

Otázky:

1. Cítíte se vy osobně spoluodpovědní za neuspokojivou situaci v zemích Třetího světa? A jste vůbec ochotni omezit svůj životní standard k pomoci potřebným? Pokud ano, tak jakým způsobem tak činíte?
2. Je vůbec reálné vyvolat ekonomický rozvoj v zemích Třetího světa tím, že zde budou aplikovány tržní principy západního světa?
3. Myslíte si, že je cestou k celkovému zlepšení kvality života v Indii (a obecně kdekoliv jinde v rozvojovém světě) výstavba přehrad pro zajištění lepších podmínek ve velkoměstech za cenu vystěhování tisíců „soběstačných“ lidí?
4. Považujete neoliberalismus za perspektivní ekonomický směr a z jakých důvodů?
5. Vnímáte zahraniční pomoc rozvojovým státům jako povinnost bohatých zemí nebo jako jejich „milosrdenství“?